

ТРЕТІЙ ФРОНТ У МІЖНАРОДНІЙ ГРІ В МИНУЛОМУ І ТЕПЕР

Питання, якому присвячена дана стаття, має два аспекти: історичний (ідеться про встановлення історичної правди про польсько-українські відносини напередодні, під час і після Другої світової війни) та політичний (бо сьогодні деякі політичні діячі використовують історичне минуле для досягнення власних цілей). Крім того, при вивченні українсько-польських стосунків слід враховувати міжнародний контекст як тодішній, так і теперішній.

Згідно з даними історичних досліджень, уже з середини XIV ст. і принаймні до 40–50-х рр. XX ст. Польща зі своєю агресивною політикою щодо східних і північних сусідів була головним чинником дестабілізації в Центрально-Східній Європі. Захоплення чужих територій з наступним перетворенням їх на свої колонії неодноразово закінчувалося для Польщі воєнною поразкою і навіть втратою незалежності. Спроби поневолити Україну стали причиною численних повстань, спонукали український народ до боротьби за створення власної держави. Проте багатовікове українсько-польське протистояння так нічому й не навчило польських політичних діячів: вони й досі дотримуються старої ідеології, яка вважається однією з найконсервативніших і найвідсталіших у Європі.

Панування на Західноукраїнських землях у 1918–1939 рр. доводить, що польські політики досвід минулого не сприйняли. Польща віроломно порушила договір з Українською Народною Республікою, не виконала ухвал Ризького договору 1921 р. та Рішення Ради послів 1923 р., запровадивши суворий окупаційний режим із дискримінацією та поступовим винищенням українців, особливо на землях, які раніше належали Українській Народній Республіці (Західна Волинь, Холмщина, Підляшшя). Було проведено масову колонізацію за допомогою т. зв. осадників. Ще тоді, напередодні Другої світової війни, польські шовіністи розробляли план депортації українців із їх споконвічних територій для розпорощення в Західній Польщі. Цей задум був реалізований кількома роками пізніше в ході акції “Вісла”.

Переходячи до розгляду подій Другої світової війни, хочемо звернути увагу на кілька фактів, які сьогодні не викликають серйозних наукових дискусій.

1. Криваві події 1939–1944 років та пізніше відбувалися на українській етнічній території, де корінними мешканцями були українці. Наприклад, на Західній Волині у 1941 р. (після депортацій 1940–1941 рр.)

співвідношення українського і польського населення становило, за оцінками істориків, 7:1 (на 1 млн. 600 тис. українців приблизно 220 тис. поляків). Незважаючи на це, поляки поводитися на окупованій території як господарі.

2. Польські війська почали винищувати українців у 1939 р., коли під натиском німецької армії змушені були відступати на Волинь. Тоді палали хати українських селян, гинуло мирне населення. У 1940 р. польські боївки стали розстрілювати українську інтелігенцію на сусідніх Підляшші й Холмщині, а згодом і на Західній Волині.

3. У червні 1941 р. у Львові було проголошено незалежну Українську державу, після чого на всій території, у тому числі й на Волині, розпочалося творення українських збройних сил. Оскільки українці відмовилися скасувати відновлення України, німці арештували більшість керівників ОУН. Унаслідок німецьких репресій українське військо, частково обеззброєне німцями, а частково перетворене на поліцію, було змушене повернутися до методів підпільної боротьби, скерованої не лише проти радянських партизанів, але й проти німецьких окупантів. У такому становищі опинилася й “Поліська Січ” Т. Бульби-Боровця. Крім того, у зв’язку з неспокійною ситуацією (німецькі каральні експедиції, рейди більшовицьких російських партизанів) у різних куточках Волині організовувались відділи самооборони. Адже боротися проти окупантів – це невід’ємне право і священний обов’язок народу.

4. У 1941 р. з початком німецько-російської війни Польща, яку представляв лондонський еміграційний уряд, автоматично стала союзником СРСР і почала активно співпрацювати з більшовицькими партизанами (залишками розгромлених військових частин, утікачами з таборів полонених), утворюючи польсько-російські боївки, що нападали на українські села. У той же час поляки провадили колабораціоністську політику щодо німців: перевели свою “гранатову” поліцію, підпорядковану німцям, на Волинь; відділи цієї поліції, а також німецько-польські загони провели низку каральних експедицій по українських селах; створили у польських селах опорні пункти, які співпрацювали як із німецькими окупантами, так і з російськими партизанським рейдами. На знищення українського селянства була спрямована й діяльність 27-ої дивізії Армії Крайової.

5. Згідно з планами німців, росіян та поляків на Західноукраїнських землях фактично була утворення антиукраїнська коаліція, у результаті чого ця територія, зокрема Волинь, опинилася під потрійною окупацією. Варто зауважити, що саме завдяки полякам, їхньому колабораціонізму силам трьох загарбників вдалося об’єднатись. У всіх окупанів була спільна мета – будь-якими методами примусити українців до рабського послуху і знищити їх.

6. Українська Повстанська Армія разом із відділами самооборони (які не всюди об'єднувалися з УПА) виступила на захист українського населення, розпочала боротьбу з каральними німецько-польським експедиціями, польським опорними пунктами, загонами Армії Крайової та польськими підрозділами у складі російських партизанських частин. Однак усі операції повстанців мали обмежений тактичний характер. Попри всі зусилля досі не знайдено жодних ухвал чи наказів керівництва українського руху (міфічної ухвали III Конференції – не III Великого збору – ОУН, міфічних глобальних наказів УПА) про винищення польського мирного населення. Щоб позбавити ворожі сили підтримки місцевих поляків, українські підпільники пропонували їм залишити зону бойових дій, виїхати на захід, хоч ті опиралися, бажаючи зберегти т. зв. стан посідання. За подібних умов така військова тактика широко застосовувалася і в інших країнах світу.

7. Ситуація загострилася внаслідок дій польського еміграційного уряду, який категорично відмовився від переговорів, поки українська сторона не визнає Польської держави в довоєнних межах, тобто не погодиться віддати Польщі Західноукраїнські землі. Командування Армії Крайової та польський уряд видали низку антиукраїнських наказів, навмисно поширювали дезінформацію про те, нібито російські збройні формування, що перебували на службі в німців, придушували повстання у Варшавському гето, хоча насправді повстання підняли росіяни. Поляки виявилися слухняними виконавцями німецьких та російських стратегічних планів і звинуватили українців, аби не ображати “великий російський народ”.

8. На окремий розгляд заслуговує діяльність Райхскомісаріату України на чолі з гауляйтером Еріхом Кохом, організатором кривавих розправ над українцями не лише Волині, але й усього Правобережжя. Як з'ясувала у 1944 р. німецька комісія, винищуючи українську інтелігенцію на Волині, Е. Кох виконував польські вказівки. Він же був ініціатором спровадження гранатової поліції на Волинь. Водночас Е. Кох підтримував зв'язки з російськими розвідувальними органами. Так, коли УПА підійшла до Рівного і райхскомісар готувався до втечі, з радянського боку виступив партизанський рейд, аби нейтралізувати відділи повстанців. Щоб віддячити за співпрацю, суд над гауляйтером було влаштовано не в Москві, а у Варшаві, й решту свого життя Е. Кох провів у комфортній польській в'язниці, де за відповідну плату з ним можна було побачитися.

9. Розвиток подій після вступу радянських військ на Забужжя доводить, що польсько-українська співпраця в боротьбі з німецькими та російськими окупантами була можлива на підпільному і військовому рівні. Це засвідчують спільні операції УПА та АК на Грубешівщині і не

лише там. Під час ув'язнення (Песчлаг у Казахстані) я неодноразово зустрічався з засудженими вояками АК (також з Південно-східного округу) та діячами польського національного підпілля, які вкрай неохотно відгукувалися про польсько-український конфлікт на Волині.

10. Як відомо, у т. зв. Людовій Польщі членів АК репресували і переслідували. Проте відомо також, що ніхто не був покараний за злочини, скоєні 27-ою дивізією АК на Волині (хоча бійців УПА в СРСР судили і страчували). Більше того, польський уряд організував акцію “Вісла”, яка мала бути помстою за Волинське кровопролиття. Всупереч твердженням польської сторони, операція була суто польською ініціативою. Про те, що Москва була хоч якось причетна до цієї акції, немає жодних документів. Навпаки, є свідчення, що для російської сторони дії поляків були несподіваними. У результаті операції українців втратили землі, які споконвіку їм належали, а поляків позбавили тільки загарбаних земель. Хіба можна порівнювати ці втрати?

Як серед поляків, так і серед українців побутують три стереотипи, пов'язані з подіями на Волині.

І. Волинський конфлікт називають міжнаціональним, хоч міжнаціональні конфлікти можливі лише між рівноправними націями (Франція – Німеччина). На Західноукраїнських землях був не просто конфлікт (конфлікт, зрештою, не завжди буває збройним і кривавим), а повстання проти трьох окупантів, об'єднаних антиукраїнською ідеологією. Це дуже добре розуміли сучасники, назвавши свої збройні сили Українською Повстанською Армією. Метою повстання було відновлення Української держави (така спроба була здійснена в 1941 р.). Отже, на Волині йшла національно-визвольна війна, у якій, як і в усякій іншій, крім безпосередніх учасників бойових дій, гине також мирне населення. Згодом війна, вийшла з-під контролю ОУН та УПА й перетворилася на стихійну селянську війну, надзвичайно жорстоку, подібну до тієї, що недавно відбувалася в Югославії. Однак не можна забувати про те, що методи боротьби диктує ворог. Так чи інакше українське повстання проти трьох окупантів було проявом безмежної жертвності й героїзму української нації, аналогів яким у світовій історії не так багато.

II. Часто говорять про непотрібність “третього фронту”. З погляду політичних міркувань він був справді непотрібний ні українцям, ні полякам. Польський терор був ножем у спину українському національно-визвольному рухові, який мав не лише право, але й обов'язок боротися за незалежну Українську державу. Та цей “третій фронт” був потрібен німецькій, російській та польській сторонам для знищення українського народу. Для українців він хоч і був зайвим, проте завдяки йому вони вижили на Західній Україні.

III. Щодо жертв, то й дотепер їх не підраховали. Навіть якщо українські історики докладно вивчать Волинські події (що досі не зроблено), ми, напевно, приречені оперувати приблизними цифрами. Без сумніву, на невеликій території Західної Волині поляків загинуло більше, ніж українців. Це й не дивно, адже до кровопролиття співвідношення українців і поляків становило 7:1. Та якщо підрахувати полеглих на всіх Західноукраїнських землях – з Підляшшям, Холмщиною, Надсянням, Лемківщиною включно, – то терези схиляться в інший бік. Останнім часом число жертв стало об'єктом фальсифікації. Деякі польські дослідники налічують мало не 300 тисяч убитих, що перевищує кількість поляків на Західній Волині. Прийшла пора покласти край викривленням історичних фактів. Якими б великими не були жертви польської сторони, відповідальність за них у першу чергу лягає на польський лондонський уряд, що перетворив поляків Західної України на заручників ситуації. До того ж важко повірити, що, наприклад, 100 тис. поляків Волині, тобто майже половина польського населення, чекали, доки українці їх виріжуть, і при цьому не намагалися втекти на Захід.

Сьогодні, як це не дивно, на політичну сцену вийшли ті самі актори, що й 60 років тому. На передньому плані – Польща й Україна, на задньому – Німеччина і Росія. Це дає підстави говорити про міжнародну гру довкола т. зв. Волинської справи. Знову формується українофобне об'єднання, а знярядям у цій грі виступає Польща.

Сучасна польська громадськість доведена до справжньої істерії. Спекуляціями на тему польсько-українських відносин займаються щедро фінансовані т. зв. *zaralency* (це не лише ветерани антиукраїнських операцій), використовуючи всі засоби масової інформації. Фальшування історії відбувається під старим гаслом “*Huzia na Rusina!*”. Усі нещодавні заповнення у “стратегічному партнерстві” та “заступництві перед Заходом” рішуче відкинуто. Зі стратегічного партнера Польща перетворилася на стратегічного ворога, а з адвоката України – на обвинувача, що будь-якими засобами намагається дискримінувати її в очах світової спільноти.

Охоплена шовіністичними настроями, Польща повірила, що може диктувати Україні, як та має “відзначати” Волинські події, відновлювати пам'ятники-меморіали на честь польських перемог над українцями (наприклад, у Львові), шанувати римо-католицьку церкву і т. д. Це унеможливило розвиток польсько-українських відносин на паритетних началах. У ксенофобному засліпленні поляки не думають, що така політика штовхає Україну в обійми Євразійського союзу.

За словами своїх же істориків, Польща забула, як іще кілька років тому визнавала за українцями право утворити власну державу в період Другої світової війни і боротися за неї. Україна не потребує такого визнання, але воно було показовим. Як показовим є той факт, що у

1993 році Польща не відзначала 50-річчя Волинських подій (хоча “кругла дата” – найкраща нагода для цього). Тоді якось не випадало гратися в піжмурки й заперечувати, що українське повстання не було наслідком польського терору. Що ж змінилося за цей час і як пояснити нинішню агресивність поляків?

Причини спалаху українофобії насамперед пов'язані з внутрішнім життям Польської держави. Підтримуючи антиукраїнські акції, урядова верхівка намагається уникнути оприлюднення того факту, що насправді країною керує очолювана президентом і прем'єром лівоцентристська мафія (спеціальна комісія польського парламенту вже третій місяць розслідує ці справи, уже допитала прем'єра Міллера й наполягає на допиті президента Кваснєвського). Сучасне економічне становище Польщі не найкраще. Є ще й інші причини (наприклад, сумне Єд-вабне). У таку тривожну мить порятунок для польської влади один – відвернути увагу людей від нагальних проблем. І давня ворожнеча з українцями – найкращий привід для цього.

У 1993 р. Польща не почувалася настільки сильною, щоб вимагати від України “відзначення Волинської різни”. Не була сформована антиукраїнська коаліція для підтримки Польщі, розстановка сил в Україні залишалася невизначеною. У 2002–2003 рр. ситуація змінилася. Польщу підтримали німці й росіяни, бо самі спричинилися до дестабілізаційних процесів в Україні. Таким чином, річницю подій на Волині було використано не для вшанування пам'яті про полеглих, а для політичного реваншу. Бо ж нелегко відмовитися від прадідівського звичаю загарбувати й визискувати сусіда.

Після програної війни німців затаврували як найбільших злочинців ХХ ст. Возз'єднавшись, Німецька держава отримала можливість позбутися непривабливого іміджу агресора. З цієї метою було створено міф про взаємовибачення. Так, німецько-французьке примирення покликане замаскувати відродження ідей про ревіндикацію Ельзасу та Лотарингії. Примирення з Польщею було досягнуто не без тиску з німецького боку: на той час Німеччина зміцнила свої позиції у польській економіці, а німецька меншина посилила вплив на громадсько-політичному житті Польщі. Таким чином, обидві сторони домовилися закрити очі на п'ять-шість мільйонів поляків, полеглих у Другій світовій війні, та два мільйони німців, які загинули під час депортації з т. зв. “одзисканих земель” (акція *Vertreibung* (Вигнання)). Проте німецькі ідеологи на цьому не зупинилися і заповзялися конструювати образ доброго німця на Сході, перекладаючи на українців провину за єврейський голокост і спровоковану німцями різанину на Холмщині та Волині. На сьогодні не вдалося домовитися тільки з Чехією: на заваді стала справа Судетів.

Сучасні поляки з гіркотою визнають, що їхня країна переживає зараз “третю німецьку колонізацію”. Німці наклали табу на тему польської національно-визвольної боротьби під час Другої світової війни, зате негласно підтримують антиукраїнську політику Польщі. Економіка західних земель сучасної Польщі опинилися під німецьким диктатом, адже німці й досі плекають надію на польський *Drang nach Osten*, внаслідок чого Польща повернула б утрачені Західноукраїнські землі, а Німеччина відновила б свій східний кордон 1939 р. Тож Німеччина, зробивши Польщу співучасником свого “походу на Схід” (відмінність позицій щодо війни в Іраку навряд чи завадить німецько-польському порозумінню), знову спрямовує хижий погляд на українські землі.

Росія з’явилася на українській арені майже одночасно з Німеччиною. Польща швидко забула про недавній московський гніт і при кожній нагоді розсипається компліментами на адресу Москви. Не секрет, що росіяни прагнуть дестабілізувати ситуацію в Україні, аби потім, прикриваючись регіоналізацією, поділити українські землі. Але Росії, за словами тамтешніх політиків, потрібна лише Східна Україна, “західняки” ж їй тільки заважають. Тому Москва разом з Угорщиною всіляко підтримує сепаратистські настрої серед закарпатців, з допомогою Німеччини, Польщі та групки місцевих запроданців постійно розпалює галицький сепаратизм. І

це зрозуміло, бо пошматовану Україну легше “проковтнути”. Та при цьому паплюжать український національно-визвольний рух: то, мовляв, були не патріоти, які боролися за свободу своєї держави, а банда різунів, насильників і розбишак, що вбивали мирне польське населення. Зовнішні антиукраїнські сили і внутрішня п’ята колона мають спільну мету – розсварити українців і знищити українську національну ідею. Тому Україну затакують у Слов’янську четвірку (зустріч секретарів Ради безпеки Росії, Польщі, Білорусії, України в Полоцьку на початку березня 2003 р.). Тому після справи фіктивного “цвинтаря орльонт” у Львові українцям пригадують “різню на Волині”.

А що ж Україна? Найкраще сьогоднішню ситуацію в державі відображають слова Шевченка: „Раби, підніжки, грязь Москви, варшавське сміття ваші пани...”. Влада зосереджена в руках олігархів і бюрократів, готових прислужувати кожному, хто гарантуватиме їм збереження панівних позицій. Окрадений український народ може лише спостерегти боротьбу різних мафіозних кланів за нагробане багатство. Аби ще більше дестабілізувати становище в середині країни і скомпрометувати молоду державу в очах усього світу, сусіди роз’яत्रюють „рани Волині”. До відзначення подій 60-літньої давності залучили навіть Раду національної безпеки і оборони України, хоч молода держава має чимало інших проблем, нагальніших за польсько-український конфлікт 1940- х рр.

Однак питання порушене й вимагає вирішення. Поляки наполягають на “вибаченні” й “примиренні”. Та на наш погляд, на міжнародних відносинах це ніяк не позначиться: жодні слова не виправлять заподіяної кривди. Покаяницькі заяви, яких польська сторона вимагає від української, можна було б трактувати як романтичну бутафору, якби вони не ображали національної честі й гідності українців, не заперечували права боротися проти поневолювачів. Бо як має звучати українське “вибачення”: “Пробачте нам, що ми повстали, бо не хотіли бути у вашому ярмі”? Борці за незалежність своєї держави ніколи не вибачаються перед окупантами. Цього не робили ні араби Алжиру, коли воювали з французькими колонізаторами, ні негри Конго, коли виганяли бельгійців зі своєї країни. За пролиту кров повинен вибачатися тільки окупант. В історії самої Польщі можна знайти взірці політичної мудрості, на які слід орієнтуватися. Згадаймо підписання Ризького договору. Коли стало очевидно, що Польща зрадила Українську Народну Республіку, Юзеф Пілсудський виявив особисту порядність та почуття військової честі і попросив пробачення в офіцерів УНР: “Wybaczcie, Panowie...”

Проводити аналогію з німецько-французьким, німецько-польським примиренням недоречно. Там ішлося про стосунки між двома рівнопра-

вними націями-державами, а тут йдеться про відносини між поневоленими й поневолювачами. До того ж Українська Повстанська Армія досі не визнана воюючою стороною. Тому прирівнювати польсько-український конфлікт до німецько-французького чи німецько-польського ніяк не можна.

Сучасна Українська держава визнана наступницею Радянської України та членом Співдружності Незалежних Держав, а з відновленою в 1941 р. незалежною Українською державою ніякою спадкоємністю не пов'язана. Українська Повстанська Армія, Українська Народно-Революційна Армія і подібні військові формування були збройними силами повсталого українського народу, що боролися проти окупантів. Головна роль у створенні УПА належить ОУН самостійників-державників, але упівці не були її власною армією, а військом повсталого народу, яке об'єднало українців незалежно від їхньої політичної орієнтації (не кажучи вже про національні відділи інших поневолених народів, які теж брали участь в українському повстанні). Відмовляючись визнати воюючою стороною УПА, УНРА та інші збройні формування, що боролися за незалежну державу, жодні урядові структури сучасної України не мають

права ні засуджувати дії українських збройних сил того часу, ні говорити про якесь формальне вибачення чи примирення. Якщо український уряд зробив уже якісь кроки в цьому напрямку (як не парадоксально, українська влада не завжди захищає інтереси свого народу), то це означає відмову від комуністичного минулого та встановлення спадкоємності від держави 1941 р., а отже, й визнання боротьби за незалежність України у 1940-х рр. При цьому, однак, не слід забувати, що, поступившись польським шовіністам одного разу і визнавши свою провину у т. зв. Волинській трагедії, доведеться вибачатися й за інші "гріхи".

Отже, відповідальність за загострення українсько-польських відносин лягає не на українців, тому й вибачатися їм немає в чому. Поляки ж не зробили нічого, щоб відійшли в минуле слова давньої народної пісні "Доки Рось Россю зветься, Дніпро в море летється – доти щире руське серце з лядським не зійдеться".